

MALTA SÜRGÜNÜNDE BİR ŞAİR: SÜLEYMAN NAZİF¹

Kemal EROL*

ÖZ

Servet-i Fünûn edebiyatının şöhretli yazar, şair ve gazetecilerinden Süleyman Nazif (1869-1927), II. Meşrutiyet döneminin de önde gelen şahsiyetleri arasında yer alır. Şair, bu edebî ekolün içinde yer alsada söz konusu edebiyat çevresinin ferdliğinden uzak, toplumcu bir duruş sergiler. Mütareke yıllarında vatanın derterine çare bulma, yok oluşa sürüklenen ülkesini ayakta tutmak için eserleriyle millî bir uyanış sağlama gayretindedir. 9 Şubat 1919 tarihli *Hâdisât* gazetesinde yayımladığı “Kara Bir Gün” başlıklı yazısı ve 1920’de düzenlenen bir anma toplantısındaki konuşması nedeniyle İstanbul’u işgal eden İngilizler tarafından tutuklanarak Malta’ya gönderilir. 1920’de Osmanlı Devleti’ni parçalamaya dönük önceden hazırlanmış proje kapsamında Süleyman Naziften başka Malta’ya sürgün edilenler arasında subay, devlet adamı, şair ve yazarlardan oluşan 146 Türk aydını yer alır. İttihatçı siyasi yapıyla ilişkili görüldükleri için tutuklanan bu fikir ve siyaset adamları içinde Türk edebiyatında yazar ve şair olarak tanınan Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit Yalçın, Aka Gündüz, Celâl Nuri İleri ve Ahmet Emin Yalman gibi ünlü şahsiyetler de vardır. Süleyman Nazif, 20 ay sürgün hayatını yaşadığı bu adada millî ve vatanî konulara, sürgün ve gurbet psikolojisine geniş yer veren yazılar kaleme alır. Bunlardan bazıları, *Malta Geceleri* adlı şiir kitabında toplanır.

Bu çalışmanın amacı, millî mücadele yıllarında yaşanan Malta sürgünlerinin tarihsel arka planı içinde Süleyman Nazif’in siyasi ve edebî konumunu belirlemek; eserlerine yansıyan ülkenin işgal altındaki durumu ile ilgili öfke ve isyanına, çözüme ilişkin siyasi düşüncelerini tespit etmek ve sürgün mekânı yabancı iklimin kendi ruh dünyası üzerindeki etkilerine ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Nazif, Malta Sürgünleri, Malta Geceleri

A POET OF THOSE EXILED IN MALTA: SÜLEYMAN NAZİF

ABSTRACT

Süleyman Nazif (1869-1927) who is a renowned writer, poet and journalist of Servet-i Fünûn Literature, is also one of the prominent figures in II Meşrutiyet Period. The poet has a socialist understanding by avoiding from individuality

¹ Bu yazı, IKSAD’ın 10-13 Mayıs 2018’de Gürcistan/Batum’da düzenlediği II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirinin yeni eklemelerle makale formatında biçimlendirilmiş halidir.

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, lameklare@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2234-3090>

of the literature periphery, although he takes part in this literary movement. In the years of truce, he aims to provide a national awareness with his works in order to remedy his homeland troubles and support his country that has been destroyed. He is arrested and sent to Malta by the English who has occupied İstanbul due to his article titled "Kara Bir Gün" in Hadisat Journal (9 February 1919) and his speech at a commemorate ceremony held in 1920. There are also 144 Turkish intellectuals consisted of officers, poets and writers amongst those exiled to Malta, other than Süleyman Nazif in the scope of pre-prepared project intended to destroy Ottoman Empire. And also there are prominent figures known in Turkish literature such as Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit Yalçın, Aka Gündüz, Celâl Nuri İleri ve Ahmet Emin Yalman amongst intellectuals and politicians arrested as they are supposed to associated with Committee of Union and Progress. Süleyman Nazif has written many articles about the national and homeland issues and has dealt with the psychology of exile and homesickness in this island where he has lived in exile for twenty months. Some of those take part in a poetry book named "Malta Geceleri". The aim of this work is to determine the literary and the political position of Süleyman Nazif in the historical background of Malta exiles lived in the national struggle years, to identify his anger and rebellion against the occupation of the country by scanning his works and determine his political thoughts purposing solutions, also to show the influence on his psychology of the exile place.

Keywords: Süleyman Nazif, Malta Exiles, Malta Nights

Giriş

'Sürgün' sözcüğü, hemen her toplumun yazılı metinlerinde kişi veya kişilerin daha çok siyasal ve toplumsal arka planı olan sebeplere bağlı yaşadıkları bir mahkûmiyetin ifadesi olarak işlenmektedir. TDK Türkçe Sözlük, bu kavramı "Ceza olarak, oturduğu çevreden çıkarılıp başka bir yere gönderilen kimse" sözleri ile açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle sürgün, siyasal veya toplumsal meselelerde muktedirlere karşı muhalefette aktif rol üstlenen, mücadele ederek direnen kesimler için öngörülmuş cezaî bir müeyyidedir. Buna göre sürgün, bireyin ait olduğu sosyal çevre veya ülkenin dışında yaşamaya mecbur bırakılması durumudur. Bu olgunun bireyin ruh dünyasında harekete geçirdiği duygular yalnızlık, hasret, özlem, hüzn, bilinmezlik, endişe, korku, öfke gibi çok yönlü ve karmaşık ruh halleridir. "Sürgünde edebiyat" veya "edebiyatta sürgün" denilince kişi, olay, eser, mekân etrafında benzer sebep ve sonuçları ifade eden söz veya tanımlar öne çıkar.

Yurtdışına sürgün, bir kimsenin işlediği suç karşılık olarak belli bir süre vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmasıdır; başka bir ifadeyle bireyin vatansızlıkla cezalandırılması anlamına gelmektedir. Siyasi, ideolojik ve politik nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda bırakılan ya da devlet kararıyla yurtdışına sürülerek cezalandırılan fikir adamları, sürgün edildikleri ve genellikle yabancı oldukları yeni ortamlarda hayata ve kültürel köklerine tutunmaya çalışırken, sürgünün kendisine hazırladığı pek çok zorlukla karşılaşır. Sürgün eylemi, her şeyden önce buna maruz kalan bireyin ruh dünyasında derin bir dışlanmışlık psikolojisini yaratır. Ülkesinin ya da ait olduğu sosyal çevresinin dışına sürülen sanatçı, ikamete mecbur edildiği yerde karşılaştığı güçlükleri, gurbet duygusunun yarattığı ruhsal durumları eserine yansıtır. Sürgün kişinin vatanına, yakın akraba-

arkadaş çevresine dönük sevgi ve özleminden başka kendi geleceğiyle ilgili kaygıları en yıpratıcı duygu ve düşüncelerini oluşturur. Bu çerçevede oluşturulan eserler, daha çok edebiyat sosyolojisinin alanına giren bir “Sürgün Edebiyatı”nı meydana getirir (Aytaç, 1994: 5). Sürgün, çoğu zaman insanın belki de en trajik serüveninin öyküsüdür. Bu öykünün temel kaynağı geçmişe özlem ve hasreti harekete geçiren hatıralardır. Sürgün yaşamında dilin edebî eserdeki etkisi, sürgünzedenin yaşadıklarının izdüşümü niteliğindedir. Acı, hüznün, özlem, tükeniş, yalnızlık, geçmişi hatırlama, yarım kalan işleri düşünme, zamanla mücadele, kavuşma arzusu ve hayali, insana verilen değer, doğa sevgisi ve çağrıştırdıkları gibi bütün ruhsal ve fiziksel yaşantılar sürgündekinin trajik dünyasında kendine özgü bir yer bulur. (Sivri, <http://tplondon.com>, Erişim: 30.10.2017). Dünya edebiyatında kendi ülkelerinde vatandaşlıktan gelen özlük haklarından mahrum bırakılma talihsizliğini yaşamış uluslararası şöhrete sahip pek çok sürgün-zede yazar vardır.² Türk edebiyatında da özellikle dönemin devlet yöneticilerine aykırı gelen siyasi / politik duruş, yerici düşünce yazılarından dolayı yurt içi veya yurt dışına sürgün edilen yazarların da sayısı az değildir. Bunların arasında dış güçlerce vatanlarından koparılarak Malta'ya sürgün edilen Süleyman Nazif gibi fikir, sanat, siyaset ve devlet adamları da bulunmaktadır.

1. Türk Edebiyatı'nda Sürgün Şairler

Türk edebiyatında gerek siyasi ve gerekse toplumsal meselelerde etkin muhalif duruşları ve aktif eleştirel yazı faaliyetleri dolayısıyla kara listelere alınan, sonra da sürgüne mecbur veya mahkûm edilerek cezalandırılan pek çok yazar ve şaire rastlanır. Sürgün cezası, Tanzimat'la birlikte başlatılan ve yakın tarihimizde de devam eden aydın-iktidar veya aydın-bürokrasi çatışmasında uygulanan bir müeyyide yöntemidir. Zira Türkiye'de edebiyatın toptan bir denetime tabi tutulduğu; politik baskılara maruz kalan pek çok siyasetçi, sanatçı, yazar, aydın, yayıncı ve gazetecilerin fikir beyanatlarının, eleştiri yazılarının takip edildiği; eserlerin yasaklama, toplama, yakılma gibi uygulamalardan geçtiği dönemler bilinmektedir. Daha çok Tanzimat'la başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden sürgün cezası, Türk edebiyatının önde gelen pek çok önemli ismine uygulanmıştır. Bunlar arasında şair kimliğiyle öne çıkanlardan Namık Kemal (1840-1888)³, İsmail Safa

² Türk ve Dünya edebiyatında sürgün şahsiyetler hakkında daha geniş bilgi için (Bkz: G. Aytaç, 1994, “Alman Sürgün Edebiyatı”, *Varlık – Doğudan Batıya Sürgünlüğün Yeryüzü Serüveni*, Nisan, S. 1039; Feridun Andaç, 1996, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, İstanbul: Bağlam Yayınları).

³ Yazar, şair, gazeteci ve devlet adamı **Namık Kemal**, Genç Osmanlılar hareketinin mensubu ve Türk milliyetçiliğinin öncülerindendir. Vatan, millet ve hürriyet kavramlarına içten bağlı olması, bu temaları eserlerinin bilhassa şiirlerinin temel nirengi noktası hâline getirmesi dolayısıyla edebiyatta vatan ve hürriyet şairi olarak bilinir. Ömer Faruk Akün'ün ifadesiyle "Türkiye için her bakımdan bir zaruret olduğunu müdafaa ettiği meşrutiyet rejiminin hukukî esaslarını İslâm'da aramış" biridir. Nâmık Kemal, Şinâsi'nin siyasî bir sebepten dolayı 1865 baharı sonunda Paris'e kaçmasının ardından *Tasvîr-i Efkâr*'ı kendi başına çıkarmaya başladı. Nâmık Kemal bu yazıları yazdığı sıralarda ülkede meşrutiyet idaresini kurmak amacıyla 1865 Haziranında doğarak daha sonra Yeni Osmanlılar ismini alan İttifak-ı Hamiyyet adlı gizli cemiyete katılır. Gazetede çıkan muhalif siyasi yazılarından dolayı Sadrazam Âlî Paşa tarafından *Tasvîr-i Efkâr*'dan ayrılması istenir. Tasvîr-i Efkâr'ın 465. sayısından itibaren Nâmık Kemal yazarlıktan men edilir ve Erzurum vali muavinliğine tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılır. Ziyâ Paşa da aynı sebeplerle Kıbrıs mutasarrıflığına gönderilir. Ancak ikisi de verilen bu görevleri geciktirerek Paris'e Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın davetine uyarak 17 Mayıs 1867'de Paris'e kaçarlar. Bu ayrılış onlar için

(1867-1901)⁴, Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949)⁵ ve Abdullah Cevdet (1869-1932)⁶, Ziya Gökalp (1876-1924)⁷, Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973)⁸, Nazım

mecburiyetten doğan bir gönüllü sürgün sayılır. Ali Suâvi de aynı sebebe bağlı olarak onlara katılır. Ziya Paşa ve Namık Kemal *Hürriyet* adını verdikleri gazeteyi 29 Haziran 1868'de Londra'da yayımlamaya başlarlar. Ancak 1870'te kendisine hükümetçe tanınan izinle İstanbul'a dönebilen Namık Kemal, ilk tiyatro oyunu *Vatan yahud Silistre*'nin Agop'un Gedik Paşa'daki tiyatrosunda 1 ve 3 Nisan 1873'te iki defa sahnelenmesinin ardından çıkan tezahüratlar ve halkı coşturup olay çıkarmaya neden olduğu gerekçesiyle önce *Sirac* ve *İbret* gazeteleri kapatılır. Namık Kemal, Ebüzziyâ Tevfik, Nûri, Bereketzâde İsmâil Hakkı ile Ahmet Mithat Efendi de sonra da tevkif edilerek cezaevine gönderilmelerinin ardından sürgün edilirler. Nâmık Kemal, Magosa'ya gönderilir. Burada otuz sekiz ay sürecek sürgün hayatı ile aktif gazetecilik devri kapanan Namık Kemal, bu sürgünü edebî üretim için avantaja dönüştürerek eserlerinin tamamına yakını sürgün mekânlarında vücuda getirmiştir (Akün: 351-376). Namık Kemal, 30 Mayıs 1876'da çıkarılan genel af sonucu yurda döner fakat kısa bir süre sonra bu kez II. Abdülhamit'e yönelttiği eleştiriler ve aleyhinde yazdığı olumsuz şiirler nedeniyle tutuklanır; 5 ay hapis cezası sonrasında Midilli'ye sürgün edilir (Akyüz, 1986: 52-61).

⁴ Şair ve yazar **İsmail Safa**, edebiyatla yakından ilgili bir aileye mensuptur. Eserleriyle Tanzimat ve *Servet-i Fünûn* edebiyatı arasında köprü görevini görmüştür. Peyami Safa'nın babasıdır. Edebiyat çevrelerinde Muallim Naci'nin kendisine verdiği "Şâir-i Mâderzâd" ismiyle de anılır. Şiirlerinde "eski"- "yeni" tartışmasına girmemiş ama her iki tarafın mensuplarıncı da beğenilebilmiştir. Jön Türklerle ilişkisi olduğu ve II. Abdülhamit döneminin baskılarına karşı cephe aldığı gerekçesiyle hakkında takibat yapılan aydınlardandır. "Ey Halk Uyan" ve "Sultan Hamit'e" adlı şiirleri, yönetim çevrelerinde büyük tepki toplamış, kendisi de bu yüzden uzun süre gözaltında tutulmuştur. Devlet yönetimi tarafından muhalif görüşleri dolayısıyla 1900'da Sivas'a bir anlamda sürgün olarak görevlendirilen şair, 1901'de burada vefat etmiştir. Mezarı Sivas Ali Ağa Camii haziresindedir. (Bkz: Alaattin Karaca, *İsmail Safa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990).

⁵ **Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Türk Kurtuluş Savaşı sonrası düşman işbirlikçisi olarak görülmesi dolayısıyla "Yüz ellilikler listesi"ne dâhil edilerek yurtdışına sürgün edilir. Kimi araştırmacılara göre onun listede yer almasının nedenlerinden birisi de "Sevr antlaşmasını imzalayan heyette yer alması"dır (Uçman, 1986:19). Bölükbaşı, ilk defa 8 Kasım 1922'de terk ettiği ülkesine yaklaşık 20 yıl sonra dönebilmiştir. Şair, yurt dışında bilhassa Mısır, Ürdün, Amerika ve Lübnan'da kalmış, ancak "yurt içinde oturmaları ve Türkiye'ye girmeleri yasaklanan kişilere" ait yasa 26 Haziran 1938'de yürürlükten kalksa da o ancak 1943'te İstanbul'a döner. Bölükbaşı gibi "Yüz ellilikler listesi"nde yer alanlardan biri de Refi' Cevad Ulunay'dır. Ulunay, I. Dünya Savaşı sonrasında da çıkmaya devam ettiği "Alemdar" gazetesinde İngiliz Muhipler Cemiyeti lehinde yazılar yazdığı ve Milli Mücadele'ye karşı olumsuz fikirler beyan ettiği gerekçesiyle sakıncalı görülmüş, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte "Yüzellilikler" listesine dâhil edilerek 1924'te yurtdışına sürgün edilmiştir. (Bkz: Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986).

⁶ Türk edebiyatının sürgün şairleri arasında yer alan **Abdullah Cevdet**, Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde siyasetçi, düşünür, şair, göz hekimi ve çevirmen kimliğiyle tanınır. Jön Türkler siyasi hareketi ile II. Meşrutiyet döneminin düşünce yapısında büyük rolü olan Abdullah Cevdet, 1889'da İttihat-ı Osmanî Cemiyeti'ni kurdu. Bu cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki adını aldı. Bir kaç kez tutuklandı. 1894'te tıbbiyeyi bitirdi, Haydarpaşa Hastanesi'nde çalıştı. 1895'te Jön Türk içindeki bölünme sırasında bozgunculukla suçlanarak önce tutuklanır, sonra da İstanbul'dan Trablusgarp'a göz doktoru sıfatıyla görevlendirilerek uzaklaştırılır. Burada hükümet aleyhine yazı yazmakla birlikte başka faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle hapsedilir ancak dört ay sonra serbest kalınca bu kez Fizan'a sürgün cezasına çarptırılır. Hakkında alınan bu kararı erken öğrendiği için Tunus'a kaçan şair, bir süre sonra başta Fransa'da olmak üzere Avrupa'nın çeşitli kentlerinde bulunur, aralarına katıldığı Jön Türklerle gazete çıkarır; *Osmanlı* ve *İkdam* gazeteleri ile *İctihad* dergisinde aktif yazı faaliyetlerinde bulunur. Cenevre'de istibdat karşıtı yazılar kaleme alan yazar, yayınladığı *Kahriyat* (1906) adlı şiir kitabında II. Abdülhamit'i hürriyet düşmanlığıyla suçlayan şiirler ağırlıktadır. (Bkz: Dr. M. Şükür Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981).

⁷ 1919'da İngilizler tarafından Ermeni soykırımı iddialarıyla yargılanan yazar, şair ve düşünür **Ziya Gökalp** de Malta'ya sürgün edilenler arasındadır. Burada kaldığı yaklaşık iki yıllık süreçte kendisiyle birlikte sürgün edilen 147 kişinin yaşadıkları zorlu hayat şartlarını mektup tarzında kaleme alır. Ailesi ve yakın dostlarına yazdığı bu mektupları *Limni ve Malta Mektupları* adıyla yayınlamış.

Hikmet Ran (1902-1963)⁹dan söz edilebilir. Genelde siyasi cephesi ortak olmakla birlikte farklı nedenlere bağlı olarak uygulanan sürgün cezası, bu şairlere emin oldukları siyasi düşüncelerinden geri adım attığı söylenemez. Kimisi yurt içinde farklı yerlere, kimisi de yurt dışına sürgün edilen bu üretken aydınlar, gittikleri yerlerde faaliyetlerini yine kitap, dergi ve gazete yoluyla devam ettirirler. Onların sürgün ve edebiyat kavramı arasındaki ilişkiyi yansıtan eserleri, bir inanç ve dava halinde ele alınan vatan ve millet temaları ekseninde ideolojik ve psikolojik bir derinlik taşır.

Şairlerin dışında devrin müstebit siyasi iktidarlarını, idarî görevlerinde başarısız yöneticilerin yanlış uygulamalarını eleştiren, bunlara siyasi ve edebî faaliyetleriyle muhalefet eden ve bu yüzden sürgünle, hapisle cezalandırılan pek çok gazeteci ve yazar da vardır. Türk edebiyatı tarihine mal olmuş önemli eserleri de bulunan sürgün yazarlardan Ali Suavi (1838-1878)¹⁰, Ahmet Mithat Efendi (1844-1912)¹¹, Ebuzziya Tevfik (1849-1913)¹², Eşref Sencer Kuşçubaşı (1873-1964)¹³,

⁸ 1946 yılında politikaya girerek İstanbul milletvekili seçilen Faruk Nafiz Çamlıbel, 1860 darbesiyle Yassıada ve Kayseri Cezaevi'nde on altı ay tutuklu kalır. Çamlıbel, tutuklu bulunduğu bu mekânlarda yaşadıklarını, duygu ve düşüncelerini *Zindan Duvarları* (1962) adıyla şiirleştirmiştir.

⁹ 1921'de Moskova'ya giden **Nazım Hikmet Ran**, orada devrimin ilk yıllarına tanık olur ve Komünizm ile tanışır. 1924'te Türkiye'ye dönerek *Aydınlık Dergisi*'nde bu yöndeki düşüncelerini şiir ve yazılarıyla aktarır. Söz konusu yazılarından dolayı 15 yıl hapsi istenince yine Sovyetler Birliği'ne gitmek zorunda kalır. 1928'de çıkan Af Kanunu'ndan yararlanarak Türkiye'ye dönen şair, Resimli Ay Dergisi'nde aynı fikrî muhalefeti sürdürür ve 1938'de 28 yıl hapis cezasına çarptırılır. 12 yıl tutukluluk süresi sonrasında tekrar gittiği Moskova'dayken 1951'de Bakanlar Kurulu kararıyla Türk vatandaşlığından çıkarılması üzerine Polonya vatandaşlığına geçer. Daha sonra yine Moskova'ya yerleşmeyi tercih eden şair, Bulgaristan, Macaristan, Fransa, Küba, Mısır gibi ülkelerde de bulunur. Nazım Hikmet, yurtdışında geçirdiği yıllar boyunca aidiyetlerinden kopmadığı için şiirlerine hep memleket özlemi egemendir.

¹⁰ **Ali Suavi**, hükümete muhalif görüşleri dolayısıyla göz hapsine alındığı anılayınca 22 Mayıs 1867'de Avrupa'ya (önce Paris, sonra da Londra) kaçmak zorunda kalır. Burada çıkardığı *Muhbir* (1867) gazetesinde sosyal ve idarî problemler dolayısıyla Osmanlı yönetim kadrosunu hedef alan yazılar yazar. Gazetenin 31. sayısında Belgrad Kalesi'nin Sırbistan'a bırakılmasını sert bir dille eleştirdiği için hükümetten hesap sorduğu gerekçesiyle gazetesi kapatılır, kendisi de bu kez Kastamonu'ya sürgün edilir (Çelik 1993: 10-20).

¹¹ Devri içinde "Hace-i Evvel" unvanı ile anılan **Ahmet Mithat Efendi** de 1873'te Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre*'sinin sahnelenmesinin ardından çıkan kargaşadan sorumlu tutulanlardan biri olarak görülür; Namık Kemal ve Ebuzziya Tevfik ile birlikte Rodos'a sürgün edilir. Roman, hikâye, tenkid, tiyatro, dil, tarih, makale ve mektup alanlarında yazdığı çok sayıda eserin dışında gazete faaliyetleriyle de dönemin en popüler yazarları arasında adından söz ettiren Ahmet Mithat, bu yönüyle Türk edebiyat tarihinde en "velûd" yazar olarak da bilinir. Yazar, 3 yıl sürgün hayatını yaşadığı Rodos'tan İstanbul'a V. Murat'ın affıyla 1876'da döner.

¹² Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* adlı oyunun sahnelenmesi sonrasında çıkan olaylardan sorumlu tutulduğu için sürgün edilenlerden biri de **Ebuzziya Tevfik**'tir. O da Rodos'a sürülenlerdendir. Burada çıkardığı "Zindanda Muharrir" adlı dergiden başka "Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye" adlı kitabının da yayınlanmasından yaklaşık üç yıl sonra (10 Haziran 1976), Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sonrasında affedilir.(Bkz: Şahap Nazmi Coşkunlar, "Ebuzziya Tevfik Hayatı Eserleri", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, Ankara, 1957, c. 6, S. 4).

¹³ **Eşref Sencer Kuşçubaşı**, Jön Türkler'le ilişkisinden dolayı Sultan Abdulhamid Han tarafından Hicaz'a sürgün edilir. Burada zindandan kaçarak padişaha karşı başlattığı ayaklanmayı Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle sonlandırır. Teşkilat-ı Mahsusa isimli istihbarat örgütünün kurucularındandır. 1911'de gittiği Trablusgarp'ta Enver Paşa ile birlikte direnişte yer alır. II. Balkan Savaşı'nda pek çok yerleşim birimini kurtarılmasına katkı sunar. Batı Trakya İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasında yer alır. 1918 yılında Hayber'de Faysal'ın üstün askerî gücüyle giriştiği çarpışmada yaralı olarak esir düşer. Daha sonra birliğiyle birlikte Malta'ya sürgün edilir. İngilizlerle imzalanan esir değiş-tokuş anlaşmasında serbest

Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957)¹⁴, Refik Halit Karay (1888-1965)¹⁵, Aka Gündüz (1885-1958),¹⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974),¹⁷ Ahmet Ağaoğlu (1869-193),¹⁸ siyaset, hukuk, tarih ve edebiyat alanlarında eserleri, gazetelerde de makaleleri bulunan II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinin tanınmış gazetecisi, fikir ve siyaset adamı Celâl Nuri İleri (1882-1936),¹⁹ ile gazetecilikteki başarısından dolayı kendine “Devlet Kültür Ödülü” verilen Ahmet Emin Yalman (1888-1972)²⁰

kalması üzerine Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılır. Çerkes Ethem'in isyanda Türk kuvvetlerine yenilmesinden sonra onunla birlikte Yunanlılara sığınır. Yunan ve İngiliz işbirlikçisi suçlamasıyla vatandaşlıktan çıkarılan Kuşçubaşı, 1938'te çıkartılan genel af'a Türkiye'ye döner. 1964'te İzmir'deki çiftliğinde vefat eder.

¹⁴ Roman, hikâye ve tenkid alanındaki çalışmalarıyla bilinen **Hüseyin Cahit Yalçın**, Servet-i Fünûn döneminin önde gelen isimlerindedir. Aynı zamanda gazeteci ve siyaset adamıdır. Dönemin eski-yeni tartışmalarında yeni edebiyatın başta gelen savunucularındandır. İstanbul'un 1920'de İngilizler tarafından işgali sonrasında tutuklanıp Malta Adası'na sürülen aydınlardandır. Ocak 1919'da İngilizlerin asayiş bozdukları bahanesiyle nüfuzlu ittihatçıları gözaltına alma faaliyeti kapsamında Hüseyin Cahit Yalçın da tutuklanır. Malta'da yaklaşık 23 ay süren sürgün hayatı sonrasında geldiği İstanbul'da 1922'de *Tanin* gazetesini yeniden çıkarır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan yasaları ve bazı uygulamaları eleştirmesi üzerine İstiklal Mahkemesi tarafından yargılandığı davada beraat etse de 1925'teki ikinci kez yargılanmasında Çorum'a süresiz sürgüne gönderilir. Bu süreçte gazetesi de kapatılan yazar, 1926'da çıkartılan af sonucu İstanbul'a döner.

¹⁵ **Refik Halit Karay** da Cemal Paşa tarafından önce 1913'te Sinop'a ve 1916'da Çorum'a; sonra da Ankara ve Bilecik'e sürülür. Yazar, bu cezamın sebebi olarak “Minelbab İlelmihrab” adlı eserinde Talat Paşa'yı kast ederek yazdığı “Hırkaya alışanlar birden bire frak giyerlerse gülünç olurlar” cümlesine bağlar (Aktaş 1986: 25). Yazar 5 yıl sonra affedilerek İstanbul'a geri dönse de haksız yere kendisine uygulanan baskılara dayanmadığı için 1922'de ülkeyi terk eder. Beyrut, Cünye ve Halep'te uzun yıllar gurbet ve yalnızlık acısını çeken yazar ülkesine ancak 1933'te dönebilmiştir. Sürgün yıllarına ait yaşamını *Minelbab İlelmihrab* adlı hatıra kitabında ele alır.

¹⁶ II. Meşrutiyet dönemi roman ve hikâyecisi **Aka Gündüz**, ülke meseleleriyle yakından ilgilendiği için 1910 yılında Selanik'e sürülür. “31 Mart Olayı” üzerine Harekât Ordusuna katılarak İstanbul'a dönmeyi başarsa da bir süre sonra bu kez İngilizler tarafında yakalanıp Malta'ya sürgün edilir. Yazar, İstanbul Tophane Rihtımı'ndan bir harp motoruna alınarak Malta'ya nasıl yollandığını yazdığı *Mütarekede Malta'ya Nasıl Sürüldük* adlı kitabında anlatır (Doğan 2014: 7-140).

¹⁷ **Yakup Kadri Karaosmanoğlu** da *Kadro* adlı sol bir dergiyi çıkaranlar arasında yer aldığı ve burada çıkan yazılardan Atatürk'ün haz etmemesi üzerine dönemin devlet yöneticileriyle fikir ayrılığına düştüğü için açıkça sürgün edildiği bildirilmese de diplomat olarak yurt dışına (1934-Tiran, 1935-Prag, 1939-Lahey, 1942-Bern, 1949-Tahran ve 1951-Bern) görevlendirilir. Yazar, her ne kadar yurt dışına elçi olarak atanmışsa da kendi isteği dışında geliştiği için söz konusu zoraki görev, şartları itibarıyla zımnen sürgün niteliğindedir. Yazarın otobiyografik özellikler taşıyan *Bir Sürgün* (1937) romanı ile elçilik yıllarında kaleme aldığı *Zoraki Diplomat* (1955) adlı anı kitabı milli mücadele yıllarını ve onun sürgünde geçen izlenimlerini aktaran eserlerdir.

¹⁸ Şuşa-Karabağ doğumlu **Ahmet Ağaoğlu**, II. Meşrutiyet döneminde Türkçülüğü ve liberal düşünceyi savunan düşünür ve siyaset adamıdır. 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1915'te İttihat ve Terakki'nin genel merkez üyeliğine getirildi. 1917'de Kafkas orduları siyasi müşaviri göreviyle Rusya'ya gitti, İstanbul'a döndüğünde İngilizler tarafından tutuklanarak yargılanmak üzere Malta'ya sürgün edildi. (Türk Edebiyatında sürgün aydınları konusunda daha geniş bilgi için bkz: Feridun Andaç, 1996, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, İstanbul: Bağlam Yayınları).

¹⁹ **Celâl Nuri İleri**, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinin tanınmış gazetecisi, fikir ve siyaset adamıdır. İstanbul'un işgaliyle birlikte aydınların başında bulunduğu basın üzerinde baskılar iyice artmaya başlar. Ebuza'ya Tefvik ile birlikte gazetecilik yapan Celâl Nuri İleri de işgalçiler tarafından Malta'ya sürülen fikir adamlarındandır. 3 Kasım 1921'de Malta'dan döndükten sonra Gelibolu milletvekili olan İler, 1922'de de Kanun-ı Esası Encümeni reisliğine seçilir (Bkz: *Celal Hoca: Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul, 1962; Recep Duymaz, 2010, “Celâl Nuri İleri”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c. 7, s. 244).

²⁰ Gazeteci, yazar **Ahmet Emin Yalman** (1888-1972), 1920 yılında İstanbul'u işgal eden İngilizler tarafından siyasi yazılardan dolayı Malta'ya sürülen fikir adamlarında birisidir.

ilk akla gelenlerdir.

Sürgün cezasına maruz kalan bu şair, yazar ve gazetecilerin ürettikleri eserler, müelliflerinin sürgün edildikleri coğrafyaların ürünüdür. Zira sürgün yerleri, fikir adamları için genellikle çeşitli eserler yazma fırsatını sunan üretim mekânlarıdır. Nitekim Namık Kemal için Magosa; Süleyman Nazif için de Malta bu bağlamda anlamlı mekânlardır. Malta'da "hasretzede" ve "matemzede" bir sürgün iken yaşadığı esareti hürriyete tebdil etme arayışında olan Süleyman Nazif de kendisiyle birlikte kalan pek çok arkadaşı gibi burada geçen zamanını yaratıcı etkinlik ve entelektüel üretim için bir avantaja dönüştürmüştür.

Türk edebiyatında ülkesi ve milletin bekasıyla ilgili siyasi düşüncelerini içeren yazılarından dolayı suçlu sayılıp sürgün cezasına çarptırılan pek çok sanatkârdan söz etmek mümkündür. Ancak bunlardan biri olarak Süleyman Nazif'i bilhassa yukarıda adı geçenlerin pek çoğundan ayıran husus, Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Hüseyin Cahit Yalçın gibi kendi devlet yöneticileri yerine (belki de desteğiyle) yabancı güçler (İngilizler) tarafından yurt dışına sürgün edilmiş olmasıdır.

2. Süleyman Nazif

1869'da Diyarbakır'da dünyaya gelen Süleyman Nazif, dönemin siyasi, sosyal çevrelerinde, edebiyat ve bilim alanında yüksek nüfuz sahibi ailelerinden birine mensuptur. Babası Said Paşa, pek çok yerde mutasarrıflık da yapmış; devletin çeşitli kademelerinde çalışmış başarılı bir idarecidir; "Paşa" lakabıyla anılması da buradan ileri gelir. Said Paşa, aynı zamanda devrinin tanınmış edebiyatçı ve tarihçilerindendir; edebiyat, tarih ve siyaset alanlarında önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Süleyman Nazif, aileden gelen geniş imkânların sunduğu avantajla iyi bir eğitim göyerek yetişir. Gençlik yıllarından başlamak üzere devamlı kalemle vatan ve millet davasına hizmet eder. Kardeşi Faik Âli Ozansoy'un da bağlı olduğu Servet-i Fünûn devri şairleri arasında zamanla saygın bir seviyeye ulaşır. Eserlerinde Servet-i Fünûn'a bağlı sanatkârların dil ve estetik görüşlerine uygun bir anlatım sergilese de siyasi ve toplumsal meselelere duyarlı olma noktasında onlardan farklı bir sanatkâr duruşunu sergiler. Zira bu edebiyat döneminin sanat için sanat anlayışında mülayim mizaca sahip mensuplarına karşın Süleyman Nazif, toplum ve ülke meselelerinde doğru bildiğini haykırmaktan, sorunları en yüksek sesle dikkatlere sunmaktan çekinmeyen cesur bir karaktere sahiptir. Vatanî ve millî şiirin yüksek sesi Süleyman Nazif, akademisyen, araştırmacı, yazar Şerif Aktaş'ın ifadesiyle "şiirlerinde kelimeleriyle ağlarken bile, sesiyle görkemli" (Aktaş, 1996:114) bir sanatkârdır. Şiir ve nesrine ait bütün yazılarında şairin her şeyden evvel vatan ve millet endişesiyle bütünleşmiş olduğunu görürüz. Bu değerlerin bekası için fikir beyan ederken gelebilecek hiçbir baskı veya cezadan çekinmez. Nitekim önceden uyarılmasına rağmen, 23 Ocak 1920'de Pierre Loti anısına düzenlenen bir merasimde işgal kuvvetleri aleyhine hararetli konuşma yapmaktan geri adım atmaz. Süleyman Nazif, bu konuşmanın halkı coşturup galeyana getirdiği gerekçesiyle İngiliz kuvvetlerince tutuklanıp Malta'ya sürülür. Şairin maruz kaldığı bu sürgün olayının arkasında da gerektiği yerde sözünü ve tavrını esirgemeyen mücadeleci karakterinin yattığı söylenebilir.

Süleyman Nazif, Diyarbakır'da Vilâyet Matbaası müdürlüğü yaptığı yıllarda

Vilâyet (1865) gazetesinde başyazılar yazar. "1897'de Jön Türkler'e katılmak hevesiyle gittiği Paris'te onların lideri Ahmed Rızâ'nın çıkarmakta olduğu *Meşveret* (1895) gazetesinde istibdat rejimi ve II. Abdülhamid aleyhinde oldukça ağır ifadeler taşıyan yazılar yayımlar" (Gür, 2010, 93). Mısır'da bulunduğu 1906'da ilk şiir kitabı olan *Gizli Figanlar* yayınlanır. II. Meşrutiyet yıllarında İstanbul'a döndükten sonra gazetecilik yapmaya başlar. "1909 yılından itibaren Ebüzziyâ Tevfik'in çıkardığı *Yeni Tasvîr-i Efkâr*'da İttihat ve Terakkî iktidarını ağır bir dille eleştiren yazıları yüzünden İstanbul'dan uzaklaştırılarak Basra (1909), Kastamonu (1910), Trabzon (1911), Musul (1913) ve Bağdat (1914) valilikleriyle görevlendirilir" (Gür, 2010, 93). I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda memleketin işgal kuvvetleri tarafından içine düşürüldüğü durumu yazılarıyla gözler önüne serer ve kurtuluşu için hakkı, hakikati en üst perdeden haykırır. *Âsitâne-i Tarihte* (1917)'de Türk askerinin Galiciya cephesindeki kahramanlıklarını dile getirir. Osmanlının 20. yüzyılın başlarında yaşadığı askerî ve siyasi yenilgilerinden dolayı şair, hissettiği acı ve ıstıraplarını da şiirlerinde terennüm eder. Irak'ın Osmanlıdan ayrılması üzerine *Firâk-ı Irak* (1918) adlı ikinci şiir kitabıyla yine millî konulardaki hassasiyetlerini perisiler. *Elcezire Mektupları* (Cenevre 1897; Kahire 1906) ve *Ma'lumu İlâm* (Paris 1897; Kahire 1908) adlı eserlerinde "Abdülahrâr Tâhir" imzasını kullanan şair, kimi şiirlerinde de büyük dedesinin adı olan "İbrâhim Cehdî" takma adını kullanır. Malta'da sürgün hayatını yaşamaktayken Bursa'nın işgalden kurtuluşu münasebetiyle yazdığı, millî duyguları ve vatanî temaları terennüm eden Çal Çoban Çal (1921) adlı kitabı yayımlanır. Bu arada Bursa'nın işgalinin Mehmet Akif'e "Bülbül"ü, Süleyman Nazif'e de Malta'da "Dâüssıla"yı yazdırdığını hatırlamak gerekir. 1921 yılı sonlarında İstanbul'a dönen şair, Sultan Mehmet Vahdettin'e yönelttiği şiddetli eleştirilerini mektup ve makalelerden oluşan *Tarihin Yılan Hikâyesi* (1922) adlı eserine konu edinir. Aynı yıl padişahların halkın mallarından elde ettiğini öne sürdüğü serveti açıklayan *Çalınmış Ülke* (1924)'yi kaleme alır. *Hazret-i İsa'ya Açık Mektup* (1924) da hem Cemiyet-i Akvâm'daki İngiliz delegesinin Anadolu'daki Hıristiyan azınlığa kötü muamele edildiği iddiasıyla durum tespiti için Türkiye'ye bir heyet gönderilmesini talep etmesi, hem de Fas'taki istiklâl mücadelesini bastırmak üzere Batılı güçlerin birleşmesi konularında şairin "Haçlı zihniyetinin işlediği bütün suç ve cinayetleri Hz. İsa'ya şikâyet tarzında" dile getirdiği bir eserdir. *Kâfir Hakikat* (1926) adlı eseri de yine onun Fas'taki Haçlı zulmüne karşı duyduğu öfke ve isyanının ürünüdür. Şairin Malta sürgünündekeyken ailesi, vatanı ve milletin akıbetiyle ilgili hissettiği duygularının terennümü olan eser de üçüncü şiir kitabı olan *Malta Geceleri* (1924)'dir. Süleyman Nazif, bütün bu eserleriyle ülkesi ve milletin acı ve ümitlerine büyük bir emek ve inançla tercüman olduğunu gösterirken Tanzimat edebiyatının ve özellikle Namık Kemal'in etkisi ve çizgisinde kalarak şiirler yazdığını hissettirir. Türk edebiyat tarihçisi Kenan Akyüz (1986: 392-393)'ün ifadesiyle "... kendi millî değerlerimizi korumanın lüzûmunu en çok anlayan ve en iyi müdâfaa edenlerden biridir." Akyüz'e göre şairin bilhassa II. Meşrutiyet yılları ve sonrasında yazdığı şiirlerin dil ve üslubu Servet-i Fünûn nazımının vokabülerine uygun olsa da konu ve tema bakımından "Sanat, cemiyet içindir" formülüne denktir. Sosyal ve siyasal meseleler içinde "Vatan" kavramı, onun şiirlerinde her şeyden önce millî ve kutsî bir değer taşır. Süleyman Nazif, bu

konuyu önemsemeyen hodbin ve lakayt çevreleri her zaman istihzası, hiciv ve öfkesiyle sorgular. Şiirlerinden başka deneme, makale, biyografi -inceleme yazılarına; Fuzuli, Namık Kemal, Mehmet Akif, Süleyman Paşa gibi Türk büyükleri ve edebiyatçıları için yazdığı monografilerine de onun vatanperverlikte hiç değişmeyen net duruşu hâkimdir.

Süleyman Nazif, Ekim 1921'de İstanbul'a döndükten sonraki yıllarda yaşamını ciddi ekonomik yetersizlikler içinde sürdürmeye çalışırken aynı zamanda *Peyâm-ı Sabah* (1922), *Resimli Gazete* (1923), *Son Telgraf* (1924) ve *Yeni Ses* (1926) gibi yayın organlarında siyasi ve edebî yazılar yazmaya devam eder. Son yılları maddî sıkıntılarla geçen şair, tutulduğu zatürreden 4 Ocak 1927'de hayatını kaybeder. Cenazesi Edirnekapı Mezarlığı'nda -Mehmet Akif'in mezarının yanına-defnedilir.

2.1. Malta Sürgünleri ve Süleyman Nazif

Sicilya'nın güneyindeki adalardan biri olan Malta, Türk edebiyatında daha çok bir sürgün mekânı olarak yer alır. Burası, I. Dünya Savaşı'nı müteakiben Anadolu'da yaşanan işgal hareketlerine söz ve yazılarıyla karşı çıktıkları için derdest edilerek özgürlüklerinden yoksun bırakılan, yargılanmadan yaklaşık iki yıl bekletilen Türk devlet adamlarının ve Süleyman Nazif'in de aralarında bulunduğu pek çok şair ve yazarın sürgün mekânıdır. Türk edebiyat ve sanat çevrelerinden pek çok aydının mağduriyetine sahne olması bakımından Malta'nın yakın Türk siyasi tarihinde ve Meşrutiyet-Cumhuriyet edebiyatında ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Birinci Dünya Savaşı'nda (1914) Almanya, Avusturya- Macaristan, Bulgaristan bloğu içinde yer alan Türkiye, işgalci tarafı oluşturan İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı girdiği muharebede mağlûp olur (1918). Bunun üzerine 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi de ateşkesten ziyade aslında Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama projesinin bir devamıdır. Nitekim Mütareke'den 13 gün sonra düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Dolmabahçe önünde demirlemesi, müttefik güçlerin İstanbul'u işgal etmenin ardından Osmanlı Devleti'ni yok etme amacında olduklarını göstermiştir. Bu dönemde İngiliz Hükümeti başbakanı olan Lloyd George, Türkleri "insanlığın bir kanseri olarak" (Akyol, 2014: 22-23) görebilecek kadar Türkiye'ye karşı ileri düzeyde husumeti olan birisidir. İngilizler, İstanbul'a ayak bastıktan bir süre sonra (2 Ocak 1919) İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Colthorpe, İngiliz Hükümeti'nin başındaki bu şahıstan bazı Türk devlet adamlarının tutuklanması için izin ister. Bunun üzerine özelden İstanbul ama genel olarak Türkiye çapında suçlu ilan edilen bazı devlet adamları, subay ve edebiyat çevresinden bir kısım aydın insan avı başlatılmış olur. İngiliz Dış İşleri Bakanlığının gönderdiği talimatta tutuklanacakların suçları belirlenmiştir²¹ Türk devlet adamlarına, ordu mensuplarına, sanat ve edebiyat çevrelerine isnat edilen ve en büyük suçlardan biri de onların bizzat katıldıkları iddia edilen sözde "Ermeni Soykırımı"dır. Nitekim günümüzde de bazı tarih araştırmacıları Malta'ya sürgün

²¹1. Mütareke hükümlerine uymakta kusur edenler. 2. Mütareke hükümlerinin uygulanmasına engel olanlar. 3. İngiliz komutanlarına ve subaylarına hakaret edenler. 4. Tutsaklara kötü davrananlar. 5. Gerek Türkiye'de, gerekse Kafkasya'da Ermenilere veya diğer ırklara zorbalık edenler. 6. Malların yağmasına, yok edilmesine katılanlar. 7. Savaş yasalarıyla, törelerini çiğneyenler. (Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s.273-274 (Milliyet Yayınları -1976): Rumbold'tan Curzon'a Yazı, İstanbul 16.3.1921, No.277/1983/24).

edilen aydınları, üzerinden yaklaşık 100 yıl geçmiş olmasına rağmen “Ermeni Soykırımı” iddiasıyla bağlantılı olarak suçlamaktadırlar.²²

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'ye göre "Malta Adası, hem "adaletin pençesi suçluların yakasına erişebilecek kadar yakın, hem de sanıkların kurtuluş kaçamayacakları kadar uzak ve güvenilir bir yerdir" (Şimşir, 2012: 46). Malta'ya sürgün edilenler arasında farklı kesimlerden pek çok insan bulunmakta ancak çoğunlukla Mustafa Kemal'in silah arkadaşları ve onun siyasi fikriyatını benimseyen ordu mensubu kimseler vardır. Vatanın işgal atına alınmaya başlandığı bu süreçte evvela cezalandırılmak üzere vatanlarını kahramanca savunan dokuz Türk komutanın yakalanması kararlaştırılır. İstanbul'da Sıkıyönetim Mahkemelerinin aldığı bir kararla Boğazlayan kaymakamı Kemal Bey, savaş suçlusunu diye 10 Nisan 1919'da Beyazıt Meydanı'nda idam edilir. Bu olay üzerine İngilizler topladıkları esirleri²³ Malta'ya göndermeyi kararlaştırırken, uygulamanın "İdamlara karşı Türk tarafının isteği üzerine" (Şimşir, 2012: 18) başlatıldığını belirtirler.

Süleyman Nazif'in kaleme aldığı hemen her türden yazıların ana ekseninde “vatan” ve “millet” kavramları yer alır. Şairin bu yazıları, ülkenin zorda kaldığı dönemlerde daha da yoğunluk kazanır. Cenap Şahabettin ile birlikte çıkardıkları *Hâdisât* gazetesinde İngiliz ve Fransızlarca İstanbul'un işgal edildiği gün “Kara Bir Gün” (9 Şubat 1919) adlı yazısı yayınlanır. Süleyman Nazif, bu yazıda Fransız generali Franchet d'Espérey'in Rum, Ermeni ve Yahudilerin sevinç gösterileri arasında İstanbul caddelerinden bir kahraman edasıyla geçip Fransız sefârethânesine girişine ilişkin rahatsızlığını şu sözlerle dile getirir:

Fransız generalinin dün şehrimize vürüdü münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümâyîş, Türk'ün ve İslam'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir ceriha açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüznün ve idbânımız şevk ve ikbale münkalib olsa yine bu acıyı hissedecek ve bu hüznün ve teessürü evlâd ve ahfâdımıza nesilden nesile

²² *Taraf* gazetesinde çeşitli tarihî olaylara ilişkin yazı yazar Ayşe Hür, Malta sürgünleriyle ilgili olarak “Malta'ya sürülen kişilerden çoğu 1915 Tehciri'nde bugün soykırım diye nitelenen suçları işleyen kişilerdi...” şeklinde bir yargıda bulunur (*Taraf Gazetesi*, 28 Şubat 2010). Aynı şekilde Zeynep Tozduman da Malta'ya sürgün edilen bu şahısların serbest bırakılmasını, “Hayastaninfo” isimli bir Ermeni sitesinde çıkan “Soykırım Sertifikalı Malta Sürgünleri” başlıklı yazısında “Ermeni Soykırımına bulaşanların Milli Mücadele'ye ilk katılanlar arasında yer aldıklarını, üzerlerindeki kanı başka bir kanla yıkamanın telaşıyla Milli Mücadele'ye katıldıklarını” ileri sürerek eleştirir (Tozduman, 2 Eylül 2013).

²³ Malta sürgünleri arasında sadrazamlık, nazırlık, valilik gibi önemli görevler yapmış devlet adamları; ordu komutanlığı yapmış, kahramanlık destanları yazmış paşalar; mebuslar, doktorlar vardır. Eski sadrazam Sait Halim Paşa'dan Meclis başkanı Halil Menteşe'ye ve Mebusan Meclisi Reisi Hacı Adil Bey ile Şeyhülislam Hayri Ürgüplü'ye (Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi) kadar pek çok devlet adamı burada yer alır. Bakanlardan Mithat Şükrü Bleda, Rauf Orbay, Kara Kemal, Ahmet Şükrü; milletvekillerinden de Zülfü Tigrel, Arif Fevzi Pirinçioğlu, Ali Çetinkaya; valilerden Hasan Tahsin Uzer; ordu komutanlarından Ali İhsan Sabis, Fahrettin Türkkan; Türk edebiyatının ünlü isimlerinden Süleyman Nazif, Aka Gündüz, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ve gazetecilerden Celal Nuri İleri, Hüseyin Cahit Yalçın gibi tanınmış pek çok kişi, bu sürgün listesinde yer alan isimlerdir. Bakanlardan Mithat Şükrü Bleda, Rauf Orbay, Kara Kemal, Ahmet Şükrü; milletvekillerinden de Zülfü Tigrel, Arif Fevzi Pirinçioğlu, Ali Çetinkaya; valilerden Hasan Tahsin Uzer; ordu komutanlarından Ali İhsan Sabis, Fahrettin Türkkan; Türk edebiyatının ünlü isimlerinden Süleyman Nazif, Aka Gündüz, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ve gazetecilerden Celal Nuri İleri, Hüseyin Cahit Yalçın gibi tanınmış pek çok kişi, bu sürgün listesinde yer alan isimlerdir (Bkz: (Yıldız 2013: 267; Şimşir 1921: 273-274).

ağlayacak bir miras terk edeceğiz (Müftüoğlu, 1978: 257).

Toplumsal direnişi esas alan, halkı bu yönde işgale karşı koymaya çalışan bu yazı üzerine Süleyman Nazif işgalci güçler tarafından önce kurşuna dizilmek istenir. Gerekçe, Anadolu'da Millî Mücadele hareketinin başlamasında büyük rolü bulunan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına şairin öncülük etmiş olmasıdır. Ancak yöneticilerin ciddi baskıları ve engelleme çabaları sonucu ona yönelik girişilen bu teşebbüsten vazgeçilir. Ne var ki, Millî Mücadele'yi destekleyen pek çok münevver vatan evladı gibi o da Malta'ya sürgün edilmekten kurtulamaz.

Süleyman Nazif'in burada olduğu gibi dikkatleri üzerine çekmesine neden olan düşünce yazıları, bir önceki dönemin aksine millî vatanî çerçevededir. Servet-i Fünûn sanat anlayışı çizgisinde yazdığı ilk dönem aşk ve tabiat konulu şiirlerine ferdî ıstırap, hüzn, bedbinlik ve ümitsizlik egemendir. Şairin bu dönemde kullandığı süslü, sanatlı ağır dil, Cumhuriyet döneminde de sürdürülür.²⁴ Ancak onun son dönem şiirlerinde işlediği konular, ülkenin ve toplumun temel problemleriyle ilgilidir. Millî ve vatanî özellikler taşıyan siyasal ve sosyal temalı şiirlerine önceki dönemlerde görülen içine kapanık, pasif duruşunun aksine Namık Kemal gibi oldukça aktif yeni insan tipinin mücadelecî ruhu egemendir. Nitekim yoğun bir vatan sevgisinin nüfuz ettiği *Gizli Figanlar*, *Daüssıla* ve *Fırak-ı Irak* adlı eserlerinde Namık Kemal'in belirgin bir etkisi sezilir. Bu yönüyle Süleyman Nazif'in Servet-i Fünûncular'dan büyük ölçüde ayrıldığını söylemek mümkündür. Zira o, yüksek bir heyecan ve hitabet özelliği taşıyan son dönem nesirleri gibi şiirlerinde de cemiyetin çeşitli problemlerine dikkat çekmekle edebiyatta takipçisi olduğu Tanzimat dönemi şair ve yazarlarına daha yakındır. Keza II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında yazdığı eserlerinde şairin sanatını toplumun hizmetine sunmuş olması da bunu gösterir. Meşrutiyet döneminde çocuklara yönelik şiirleriyle tanınan İbrahim Alâettin Gövsa, Süleyman Nazif için, "Namık Kemal merhum gibi bir vatan nasiri, daha doğrusu bir vatan münşisidir. Bir süngü kadar tesirli kalemimi daha çok memleket müdafaasında kullanmıştır" (1933: 3) ifadesinde bulunur.

2.2. Sürgün Psikolojisi ve Süleyman Nazif

"Sürgün" kavramı, genel olarak muktedir siyasi güçler tarafından bireyin makam ve yetkileri elinden alınarak ait olduğu sosyal çevre ve fizikî ortamdaki uzaklaştırılmasıdır. Sürgün psikolojisi de mahkûm bireyin kişiliğini ve geleceğini tehdit eden bir belirsizliktir; geride kalan memleketine, eş, dost ve akrabalarına karşı duyulan hasret; aralıksız yaşanan acı ve ıstıraptır. Eşini, çocuklarını, değerli varlıklarını memleketinde bırakıp sonu meçhul esirlik hayatına sürüklenen bir babanın payına sürgün yerinde acı ve ıstıraptan başka bir şey düşmez. Kaldı ki siyasi sürgünler, idealleri olan sanatkarlar için bayraklaştırılan davanın yitip gitmesi endişesine de kaynaklık eder. Süleyman Nazif gibi Malta'ya sürülen vatanseverlerden biri Ziya Gökalp'a sürgünde bulunduğu süre içerisinde 570 adet mektup yazdıran asıl neden de budur. Arada karşılıklı haberleşmeyi sağlayan mektuplar, bir yandan düşünme, muhakeme etme aracıdır ama çoğu zaman yaşama arzusunu uyandıran, kavuşma ümidini canlandıran bir teselli kaynağıdır; devamı

²⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Şerif Aktaş, "Edebiyat-ı Cedide Şiiri ve Süleyman Nazif", *Edebiyat ve Edebi Metinler Üzerine Yazılar*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011.

kesildiğinde bazen korkuları dipte yaşama sebebidir. Ziya Gökalp'in *Malta Mektupları*, Nazım Hikmet'in *Piraye'ye Mektuplar* adlı eserleri, bu bağlamda sürgün psikolojisine ayna tutan belgelerdir. Kendisi de bir sürgüne maruz kalan Refik Halit Karay'ın ifadesiyle sürgün, çoğu zaman iletişimden "mahrum kalmaktan duyulan azap"tır:

Bir sürgün için memleketindekilerle ve başka yerlerdeki memleketli dostlarıyla mektuplaşmak o kadar ehemmiyetli, lüzumlu bir iştir ki, bundan mahrum kalmaktan duyulan azap, adeta, gittikçe havası azalan bir odada teneffüs zorluğuna benzer ve mektup yazılıp cevabını almak çok defa bir tedavi yerine geçer" (...) " Mektup alış, hayat hakkına sahip oluşu gösterir, yarın için ümit verir, büsbütün lüzumsuz, rabitasız bulunmadığına alamettir. Ortada, 'Aranılıyorum, şu halde yaşıyorum.' gibi bir düstur mevcuttur. Onun içindir ki, sürgünlere en fazla postanede rastlarsınız yahut mektup yazarken ve ceplerinden zarflar çıkartırken... (Karay 2016: 2).

Genel olarak sürgünde olan bir insanın hissettiği yalnızlık ve hasret duygusunun, yakınlarından bir haber alamaması durumunda kendi psikolojisini sarsmaması beklenemez. Bu kişi, pek çok şeyin farkında olan bir düşünür ise, psikolojik yıkımın derinliği daha da vahimdir. Öznenin huzur arayışında söylediği sabır ve sebata dair sözleri ise, teselli odaklı bir "kurmaca"dan ibaret kalır. Araştırmacı-yazar Saadettin Yıldız (2013: 271)'in ifadesiyle, "Filozof, "Gölge etme, başka ihsan istemem" demiş. Hayatı mücadelelerle geçmiş insanlar başta olmak üzere, her insan huzuru arar. Düşünen insanlar için huzur, biraz da "kurmaca"dır. Nitekim Ziya Gökalp, Malta sürgünündeysen ailesiyle haberleşmesini sağlayan mektupla ilgili olarak "Mektup almadığım zaman maneviyatım bozuluyor. Gurbetteki bir adama mektup göndermemek, memedeki bir çocuğa meme vermemek gibidir" (Akt: Yıldız 2013: 269) ifadelerini kullanır. Ancak Süleyman Nazif, Malta'da kaldığı yaklaşık iki yıl boyunca çektiği aile hasreti, gelecek endişesi ve diğer olumsuz şartlar karşısında büyük ölçüde etkilense de her şeye rağmen iradesi sağlam bir ülkü adamı duruşunu bozmadı. Ne var ki, sürmekte olan işgal eylemleri neticesinde ülkesinin parçalanma ve belki de bütünüyle elden çıkma tehlikesine karşı acıların en büyüğünü aralıksız yaşamaya devam etmiştir. "Malta Geceleri" şiirinde şairin kendi şahsî geleceğini de gözden çıkardığı, asıl dert ettiği şeyin vatanının geleceği olduğu görülür. Onun burada yazdığı şiirlerinde korku ve endişenin en ürkütücü tesirleri hissedilir:

*Bu uzak gurbet elinde öleceksem mutlak,
Acımam kendime asla... Fakat – Eyvah! Eyvah!
Korkarım belki vatandan da nişan kalmayacak!*

Malta Geceleri'nde sözünü ettiği bir rüya, şairin vatanını nasıl hayatının vazgeçilmez gayesi hâline getirdiğini gösterir. Rüyasında Namık Kemal ile diyalog halindedir. Ustasına hitaben, "Sizin düşünmüş olduğunuz kıyameti biz gördük. (...) Sizi uzaktan yakından tehdit etmiş olan inhidam (yıkılma), fakat bizi ezdi. Uhrevîler yanında bir melâz-ı arâma (sakin sığınak) ihtiyacım var" derken, bir önceki kuşaktan daha fazla etkilendiklerini vurgulamak ister. Süleyman Nazif, "Vatanım ne durumda?" diye soran Namık Kemal'e şu şekilde cevap verir:

Ah!.. Çok... Ve pek çok!.. Şimdi vatanımız baştan başa üzüntülü, inleyip ağlamakta, vatandaşlarımız hepsi yastadır. Akdeniz'in size on yıl kendinden geçip âlemi unutmaya ve içe gömülme yeri olan Adaları, dört yüz beş yüz yıllık

bir tarihi belki bugün unutmuşlar bile.

Bıraktığımız vatanın her ufkunda başka bir yabancının bayrağı dalgalanıyor. İškoço'ra'dan Hind Denizi'ne, Edirne'den Necip Çözü'ne, Erzurum'dan büyük Sahra sınırlarına kadar her taraf inleyip ağlamakta, herkes yastadır" (Süleyman Nazif 1924 /1979: 119).

Bu sözler, vatan aşığı bir aydının ülkesine ve milletine karşı beslediği engin muhabbetini, ait olduğu büyük tarihî coğrafyaya olan samimi bağlılığını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Sürgünde Süleyman Nazif'in psikolojisini temellendiren ilk ve en önemli etken, onun millî ve vatanî hassasiyetleridir. Zira Süleyman Nazif gibi insan ve toplum hayatıyla, toplumun yaşadığı tarihî olaylarla ilgili olan sanatkârlar, eserlerinde tarihsel vakaların yalnızca kendi ruh dünyaları üzerindeki etkilerini anlatmakla kalmazlar, aynı zamanda bunun toplum hayatına yansımalarını da dillendirmeyi vazife edinirler. Edebiyat ve sanat alanında şiir, usta kalemlerin elinde birey veya toplumun olaylar karşısında duyduğu derin teessürleri aktarmada en etkili ifade vasıtalarından biri olarak işlev kazanır. Sanatkâr için çoğu zaman olay kadar mekân da duyguların harekete geçmesine kaynaklık eder. Bu bağlamda şiir- mekân ilişkisi, Süleyman Nazif'in sanatında geniş bir yer tutar. Zira onun sanatında sosyal ve siyasal düşünce, olaylara birinci derecede eşlik eden poetik mekân ile birlikte varlık gösterir. Bunun en çarpıcı örnekleri, şairin hem Bağdat'ın asırlarca bir parçası olduğu anavatandan kopuşundan duyduğu ıstırapın şiirinde -*Firak-ı Irak* adlı eserindeki *Dicle ve Ben* şiiri- hem de işgal altındaki ülkesini kaybetme korkusunu yaşamaktayken okyanus ötesi bir adaya sürgün edilmenin yol açtığı sancı ve feryadın şiiri "Malta Geceleri"nde görülmektedir. Süleyman Nazif'in bu tür millî ve vatanî duyguları yansıtan şiirleri sayıca çok olmakla birlikte, taşıdığı duygu yükü ve anlam derinliği bakımından da ehemmiyetlidir. O, bu metinlerde ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan, muhtelif kopuşlarla giderek küçülen vatanın geleceğinden ve nihayet Anadolu'nun da işgal edilerek elden çıkarılma tehlikesi karşısında duyduğu endişelerini dile getirir. Bunlardan başka "Diyâr-ı Fuzûli", "Eyvâh" gibi manzumeler de şairin o dönemde kaybedilen ve kaybetme ihtimali yüksek vatan toprakları için acılarını terennüm ettiği etkileyici vatan şiirleridir.

2.3. Malta Geceleri

Süleyman Nazif, Malta'da geçirdiği sürgün yıllarında ayrı kaldığı ülkesine tekrar dönememe ihtimalinden doğan endişelerini, kendi iç dünyasında inkişaf eden kaygı verici bekleyişlerini bilhassa mektup ve şiir türünden pek çok yazıyla dile getirir. Vatan sevgisi ve gurbet temlerinin yoğun olduğu bu lirizmi yüksek şiirler, öznenin aynı zamanda sürgün psikolojisini de yansıtan metinlerdir. *Malta Geceleri* adlı şiir kitabında toplanan ve şairin gurbette vatanına duyduğu derin özlemi ifade eden şiirler, kitabın kapağında geçen 'Manzum ve mensur birkaç neşide-i gurbet' sözleriyle tanıtılır (Süleyman Nazif, 1924: 3). Malta, sürgünden önce şairin zihninde 'Turgut Reis'in şehit olup gömüldüğü yer' olarak tarihî arka planı olan bir değere sahipken; şimdi (üç yüz elli altı yıl sonra) artık onun gözünde kutsiyet atfeden bir mekân olmaktan çıkmış, yalnızca pek çok vatan aşığını ülkesinden ayıran bir zindan yerinden ibarettir. Süleyman Nazif, Malta'da her nereye bakıyorsa gözünün önünde Turgut Reis'in teccüm ettiğini söyler; bu yüzden onun şehitlik makamı ile kendi

tutsaklık mekânının el ele vermiş iki kardeş gibi aynı görev, inanç ve ideale doğru yürüdüğünden söz eder:

Turgut Reis'in şehit olup gömüldüğü yer, onun, Tanrının bağışlayıcılığına kavuşmasından üç yüz elli altı yıl sonra, Hamidiye'nin aydın ve yiğit süvarisine yirmi ay sıkıntılı bir zindan oldu.

Malta adasında size her bakışında gözümün önüne Turgut Reis gelirdi. Ve bu var olma ve görünme saatlerinde şehitlikle tutsaklığı -el ele vermiş iki kardeş gibi- aynı göreve, aynı amaca, aynı ideale doğru koşar görürdüm" (Süleyman Nazif, 1924/1979: 111).

Malta Geceleri'ndeki "Hasbihallerim I"de geçen "Son Nefesimle" başlıklı şiiri, şairin Malta'da sürgündeyken yaşadığı vatan kaynaklı duygularını bütün çıplaklığıyla ifade eden metinlerden birisidir. Şair, kendi iç dünyasında "hasret-zede", "mâtem-zede" ve "mahzun"dur. Zira o, asıllarca "Üç kıt'ada yüz beldeye... bin beldeye sahip" olmuş büyük bir imparatorluk coğrafyasının şimdi işgal altında parçalanarak sona ermesi tehlikesine karşı isyan eder. Şiirlerinde kullandığı argümanlardan şairdeki vatan aşkının din olgusundan bağımsız olmadığını göstermektedir. Olaylara zaman zaman din perspektifinden de bakan Süleyman Nazif, aslında dinî itikadı sağlam bir sanatkârdır ancak memleketinin sürüklendiği acı akıbet karşısında isyan edecek derecede sarsılır. Bu sarsıntı, öznenin Rabbine karşı hissettiği "İslam coğrafyasına yardımını esirgediği" yolundaki şüphesini dillendirmesine yol açacak kadar büyük bir isyan ölçüsündedir:

*Üç kıt'ada yüz beldeye... bin beldeye sahip
Bir memleketim vardı... sen ey Rabb-i mesâib,*

*Sen vermiş iken aldın elimden yine bir bir...
Yâ Rab, nerede kaldı o evvelki mefâhir?..*

(...)

*Gurbetgeh-i nisyâna sürülmekte diyârim,
Yoktur artık demek ne diyârim, ne mezarım...*

*Yıksın dilerim arşını ümmetin âhi,
Sen adni bize düzah-ı ye's ettin İlahî!..²⁵*

Süleyman Nazif'in bu şiiri, Mehmet Akif'in 1913'te yazdığı "Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?" mısraıyla başlayan manzumesindeki "Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun! / 'Yandı!' diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!" (...) "Sönsün de, İlahî, şu yanan meş'al-i vahdet / Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?" dizelerini hatırlatır. Her iki metin de vatanın kuşatıldığı, İslâm coğrafyasına olağanüstü koşulların egemen olduğu bir dönemde Batılı işgal güçlerinin ülkeyi parçalama girişiminden söz konusu şairlerin nasıl etkilendiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Süleyman Nazif de mütareke yıllarında umut ve isyanıyla varlık gösteren Mehmet Akif gibi hürriyet ve istiklal aşkını inanç yüklü coşkulu şiirleriyle terennüm eder. Zira onun bu duyarlılık yönüne dikkat çeken araştırmacılardan Şerif Aktaş, Süleyman Nazif için, "O, ferdi aşkı ve duyarlılığı dile getirmek için yaratılan insan değil, vatanın dağılışı karşısında feryâd etmek için

²⁵ **Rabb-i mesâib:** Musibetlerin Rabb'i; **mefâhir:** Övünülecek şey; **gurbetgeh-i nisyân:** adn: Cennet; **dûzah-ı ye's:** Korku, endişe tuzağı.

doğmuş ve terbiye görmüş biri" olduğunu, onun "vatanî şiiirlerine bu dikkatle bakmak" gerektiğini vurgular (Aktaş 1996: 112).

Türk edebiyatında şair, yazar ve gazeteci kimliğiyle tanınan Süleyman Nazif, eserlerini örnek aldığı Namık Kemal'in etkisindedir (Demir, 2012: 60) ve 1892-1897 tarihleri arasında istibdada karşı yazdığı şiirlerinden oluşan *Gizli Figanlar*'da tema ve üslup açısından Namık Kemal'in tesiri vardır. Şair, bu eserin başında sarf ettiği "Vatanın her velvele-i sukutuna vicdanım bir feryat ile cevap verdi" *ifadesiyle* Irak'ın elden çıkması üzerine ülkenin içine düştüğü felakete kayıtsız kalamadığını gösterir. Bu ifadeler, gerek milletin oluşmasını sağlayan, bir coğrafyayı vatanlaştıran unsurları din ve tarihe ait zengin bir birikimle işlediği şiirlerinde ve gerekse hissettirdiği söyleyiş, kararlılık, cesaret, inanç ve samimiyet bakımından takipçisi olduğu Namık Kemal'in tesirini gösterir. II. Meşrutiyet'ten sonra da yeniden sosyal temalara yönelen Süleyman Nazif, sanat anlayışında tekrar millî değerlerin koruyucusu görevini üstlenir. Bu dönemde de Namık Kemal'in etkisinin sürdüğü görülen Nazif'te yer yer Tevfik Fikret ve Yahya Kemal'in de izlerine rastlanır. Gazetecilik mesleğini de kullanarak Millî edebiyat anlayışıyla örtüşen sosyal konulara işlemeye başlayan şair, halktan okuyuculara dönük bir uyanışı sağlama yolunda mevcudu eleştiren öğretici yazılar kaleme alır. Nesir ve manzumeleri vasıtasıyla tarih, din ve vatan gibi kavramlara dair düşüncelerini okuyucusuyla paylaşır.

Süleyman Nazif, Yenileşme Devri Türk Edebiyatında Servet-i Fünûn döneminin şiir ve nesir alanında varlık gösteren en güçlü isimlerinden biri olarak kabul görmüştür. Onun kimi şiirlerinde vatanseverlik duygusunu "Servet-i Fünunculara has ince bir tabiat ve güzellik duygusuyla" birleştirdiğini söyleyen Mehmet Kaplan (1952: 138), bazen de "Yahya Kemal'e has bir söyleyiş tarzı"ndan faydalandığını, "Daüssıla"dan "Gözümde kalmadı yer, gök; batır, çıkar, giderim... / Çocukluğumdaki rüyaya benzeyen gözler, / Dumanlı dağların ağlar, gözümde tüttükçe / Yabancıyım... Bana her şey yabancıdır şimdi" mısralarını örnek göstererek belirtir. Burada yazdığı bir "Gazel"de geçen hasret çeken kederli kalbime, "Bir an dokunursa belki Cebrail'in kanadı yanar" sözleri, şairin sürgünde yaşadığı üzüntünün derinliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Süleyman Nazif'in tarih duygusu, vatan hasreti, çocukluk hatıraları ile sürgünde bulunduğu mekân arasında tarih-coğrafya-toplumsal aidiyet üçlüsü ekseninde duygusal olduğu kadar düşünsel bir bağ kurduğu da görülür. Zira sürgünde bulunduğu yabancı mekân ile ayrı kaldığı vatan coğrafyasına karşı hissettikleri, birbiriyle örtüşmez. Malta adası, barındırdığı tabiat unsurlarıyla birlikte onun gözüne güzel görünse bile yabancı olduğu için ruhuna eziyet verir. Şair, "Daüssıla"nın başında "kerime-i tarih" (tarihin kızı) diye tavsif ettiği vatanından ayrı düştüğü için "Bu şeb de cûşîş-i yâdınla ağladım, durdum... / Gel ey kerime-i târîh olan güzel yurdum"²⁶ diye söz ederken, müteakip mısralarda sürgünde esareti yaşadığı yabancı mekânın -güzelliğiyle büyüleyen tabiat unsurlarına rağmen- kendisine bir işkence gibi geldiğinden yakınır:

*Zevâhirin benî ta'zib eden güzelliğine,
Taaccüb etme, melâlim durura bigâne.*

²⁶ **şeb:** Gece; **cûşîş-i yâd:** Hatırlamanın coşkusu; **kerime-i târîh:** Tarihin kızı.

*Dumanlı dağların ağlar, gözümde tüttükçe,
Olur mehâsin-i gurbet de başka işkence*²⁷

Özne, Malta zindanında umutlarıyla birlikte her şeye yabancısıdır. Zira, burada ne kendi vatanında açan çiçeklerin kokusu, ne esen rüzgârların teması ve ne de doğan, batan güneşin aydınlığından eser vardır. Şairin ruh dünyasında bir "öte" duygusu hâkimdir; şiirin bütününde açıkça hissedilen gurbet acısı, kimi beyitlerin derin dokusuna kuvvetle nüfuz etmiştir:

*Ne rüzgârında şemim-i cibâlimizdir esen,
Ne dalgalarda haber var bizim sevâhilden.*

*Garibiyim bu yerin şevki yok, harareti yok;
Doğan batan güneşin günlerimle nisbeti yok*

*Olunca yâdıma hasret-fiken fezâ-yı vatan
Semâ-yı şark sual eylerim bulutlardan*²⁸

Malta'da kaleme alınmış şiirlerde geçen "hasret-fiken, fezâ-yı vatan, "semâ-yı şark, "meftur-ı teessür", "makhur-ı keder", "gamhâne", "mahbes-i âmâl", "künc-i mihen" gibi tamlamalar, öznenin gerek kaldığı yabancı mekânla ilgili duygularını, gerek gurbet psikolojisini ve gerekse gelecekle ilgili kaygılarını belirten anahtar ifadelerdir. Ancak bütün bu duygu âleminin oluşmasına kaynaklık eden asıl unsur, şairin sürgündeyken geride işgale maruz kalan ülkesinin içler acısı durumudur. Ülkesinden uzak bir coğrafyada üreten yazar, genellikle yaşadığı güçlükler karşısında hem özgürlüğün kıymetine hem de bunun için elde etmesi gereken kazanımlara odaklıdır. Sürgün olayının bu bağlamda esarete maruz kalan aydınlara daha büyük bir duyarlılık ve farkındalık kattığı söylenebilir. Ziya Gökalp, Malta'da yazdığı mektupların birinde "Felâket, insana geçmiş saadetlerin kıymetini anlatıyor" derken tam da bunu anlatıyor. Nitekim Süleyman Nazif'in de burada biriktirdiği edebî üretimin tamamına kaybettiği özgürlüğü tekrar elde etme arayışı ve esarete sürüklenen vatan topraklarının kurtuluşu için gerekli çözüm yollarını bulma fikri egemendir. Bu iki vatanperver sanatkârda bir gün mutlaka zulmün biteceğine ve özgürlük kıymetini yaşatacak adaletin geleceğine dair inanç tamdır. Ziya Gökalp'in, "Bir gün gelecek ki hürriyet istibdâdı yenecek. Adalet zulme galebe çalacak" (Yıldız 2013: 278) sözleri, bunu gösterir.

Sonuç

Servet-i Fünûn edebiyatının önemli yazar, şair ve gazetecilerinden Süleyman Nazif, 1. Dünya Savaşı sonlarında sürgün cezasının en ağır sonuçlarını yaşayan vatanperverlerden biridir. O, her şeyden önce bağlı olduğu edebiyat camiasından bazıları gibi (Cenap Şahabettin) millî mücadele hareketini küçümseyen kimi sanatkârlara kıyasla memleket meselelerine daha büyük bir hassasiyetle yaklaşan bir

²⁷ **zevâhir:** Görünüşler; **ta'zib etme:** Acı verme; **taaccüb:** Şaşırma; **melâl:** Sıkıntı; **bigâne:** Kayıtsız; **mehâsin-i gurbet:** Gurbet yerinin güzellikleri.

²⁸ **şemim-i cibâl:** Dağların kokusu; **sevâhil:** Sahiller; **hasret-fiken:** Hasret döken; **fezâ-yı vatan:** Vatan gökleri; **semâ-yı şark:** Doğunun gökyüzü; **meftûn-ı teessür:** Üzüntü tutkunu; **ömr-i me'yûs:** Ümitsiz ömür; **makhur-ı keder:** Kahrolmanın acısı; **gamhâne:** Dert yeri; **mahbes-i âmâl:** Emeller zindanı, **künc-i mihen:** İzdırıp köşesi

şairdir. Ülkenin işgal kuvvetleriyle imtihanı dönemlerinde vatanın ve milletin uğradığı büyük felaketlere isyan etmekten çekinmemiş, aksine vatan ve millet sevgisiyle yüklü eserler ortaya koymuş; sanatıyla millî davaya sahip çıkarken bu uğurda kendisini etkileyecek her türlü tehlikeyi de göze almıştır.

Şair, yazar ve devlet adamı olarak tanınan Süleyman Nazif, *Malta Geceleri* adlı kitabındaki şiirlerinde vatan ve millet kavramları etrafında özgürlük ve adalet temalarını işler. Sanatını ülkesi ve milletine adayan bu vatanseser şair, ömrünü yabancılarca çiğnenmek istenen değerlerini korumak ve vatanın dertlerine çareler aramakla tüketmiştir. Malta'da tutuklu bulunduğu iki yıla yakın süreçte gurbeti anlamlandırırken içinde yaşadığı yabancı mekân ile ait olduğu ülke toprakları arasında münasebet kuran şairin bu karşılaştırmadan doğan teessürü, kendi iç dünyasında bir sancıya, şiirlerinde de koparılan bir feryada neden olmuştur.

Süleyman Nazif, ülkesini seven bir aydın sorumluluğuyla edebî ve siyasî mahiyette pek çok nitelikli esere imza atmış; hemen her yazısında vatan ve millet kavramlarını kuvvetli bir hassasiyetle ve sürekli bir ıstırap halinde işlemiştir. O, memleketin işgale maruz kaldığı millî mücadele yıllarında en çok acı çeken aydınlardan biridir. Şairin 58 yıllık ömrünün son yıllarında devletten beklenen himayeden yoksun kalarak ciddi ekonomik yetersizlikler içinde geçen yaşamı, sanatkârın yetkili mercilerden devlet-aydın-sanat ilişkisi bağlamında gerekli muameleyi görememiş olması bakımından üzüntü vericidir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Şerif, 1986, *Refik Halit Karay*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKTAŞ, Şerif, 2011, “Edebiyat-ı Cedide Şiiri ve Süleyman Nazif”, *Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- AKÜN, Ömer Faruk, 2010, “Namık Kemal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 32, s. 361-376.
- AKYOL, Taha, 2014, *Bilinmeyen Lozan*, İstanbul: Doğan Kitap.
- AKYÜZ, Kenan, 1986, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- ANDAÇ, Feridun, 1996, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- AYTAÇ, Giyasettin, 1994, “Alman Sürgün Edebiyatı”, *Varlık - Doğudan Batıya Sürgünlüğün Yeryüzü Seriveni*, Nisan, S. 1039, s. 5.
- COŞKUN, Betül, 2007, “Süleyman Nazif” Sürgünde Bir Gurbettede Şair, *Yağmur Dergisi*, nr: 42.
- ÇELİK, Hüseyin, 1993, *Ali Suavi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DEMİR, Ahmet, 2012, “Süleyman Nazif Şiirinde Namık Kemal Etkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 5, S. 22, s. 58-71.
- DOĞAN, Abide, 2014, *Aka Gündüz*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖVSA, İbrahim Alâettin, 1933, *Süleyman Nazif- Hayatı, Kitapları, Mektupları, Fıkraları ve Nükteleri*, Haz. Semih LUTFI, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- GÜR, Muhammet, 2010, “Süleyman Nazif”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 38, s. 92-94.

- HÜR, Ayşe, 2010, “Malta Sürgünleri’ni nasıl bilirsiniz?”, *Taraf Gazetesi*, 28 Şubat 2010.
- KAPLAN, Mehmet, 1952, “Daüssıla”, *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAY, Refik Halit, *Yağmur Dergisi.com.tr* (Erişim Tarihi: 05.05.2017)
- MÜFTÜOĞLU, Mustafa, 1978, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, c. 3, İstanbul: Çile Yayınları.
- SİVRİ, Medine, “Göç ve Sürgün Olgusunun Kültür Aktarımında ve Kültürlerarası / Karşılaştırmalı Edebiyatta Yeri ve Önemi”, <http://tplondon.com/books>, (Erişim Tarihi: 30.10.2017).
- Süleyman Nazif, 1924, *Malta Geceleeri - Firâk-ı Irak ve Galiçya*, Haz. İhsan ERZİ, (1979), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- ŞİMŞİR, Bilal N., 2012, *Malta Sürgünleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TOZDUMAN, Zeynep, 2013, *Soykırım Sertifikalı Malta Sürgünleri*, Hayastaninfo.net. (Erişim Tarihi: 2 Eylül 2017)
- Türkçe Sözlük*, 2015, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UÇMAN, Abdullah, 1986, *Rıza Tevfik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YILDIZ, Saadettin, 2013, “Sürgün Mektuplarındaki Ziya Gökalp”, *Türük-Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 265-288.